Türkiye'nin Stratejik Kültürü ve Dış Politikada Yansıması[1]

Turkey's Strategic Culture and Reflection of Foreign Policy

Ramazan Erdağ[2]

Özet

Türkiye'nin dış politikası dinamizm ve aktivizmi ile dünya siyasetinde cazibe, müzakere ve tartışma merkezi olmuştur. Dış politikada kayıtsızlık ve gelenekçilik yerine çok boyutlu ve etkin yeni bir yaklaşım benimseyen Türkiye, bölgesel ve küresel politikalarda hayati ve güçlü pozisyonları kapsama ve uygulama noktasına getirmiştir. Bu yeni dış politikanın mimarı Ahmet Davutoğlu ülke içinde ve dışında çok ses getiren bir yaklaşım olarak kabul edilen yeni bir politik vizyon ortaya koymuştur. Bu çalışmanın konusu Türkiye'nin dış politika davranışındaki yeni vizyonun kuramsal ve pratik yansımalarını araştırmaktır. Bu bağlamda çalışma, Stratejik Kültür kavramını ortaya çıkarmakta ve Iain Johnston'un kuramsal çerçevesini kullanmaktadır. Türkiye'nin yeni stratejik kültürü ve dış politikadaki yansıması bu çalışmanın temel çözümleme birimleri ve çalışma alanlarını oluşturmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Stratejik Kültür, Yeni Türk Dış Politikası, Savaş ve Barış, Bölgesel Aktivizm.

1 Bu makale, yazarın 2011 yılında Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalında hazırladığı "Türkiye'nin Stratejik Kültürü ve Yeni Dış Politikası: Süreçler, Aktörler ve Eylemler" başlıklı doktora tezinden üretilmiştir.

2 Yrd. Doç. Dr., Eskişehir Osmangazi Üniversitesi, İİBF, Uluslararası İlişkiler Bölümü, ramazanerdag@hotmail.com

Abstract

Turkey has recently become a centre of attraction, deliberation and debate in world politics particularly in relation to its newfound dynamism and activism in foreign policy behavior. Having adopted a vigorous and multidimensional foreign policy approach instead of apathy and traditionalism in foreign policy, Turkey has come to embrace and implement a vital and powerful political position in regional and global politics. The architect of this new foreign policy, Ahmet Davutoglu, has put to the test a new political vision as a novel approach, which was embraced and criticized by many inside and outside the country. It is in this context that the subject of this study emerges: exploring the practical and theoretical aspects of Turkey's newfound vision in foreign policy behavior. The study introduces the concept of Strategic Culture and employs the theoretical framework of Iain Johnston. Turkey's new strategic culture and its reflections in foreign policy constitute the main body and study area of the study.

Keywords: *Strategic Culture, New Turkish Foreign Policy, War and Peace, Regional Activism.*

Giriş

Türk dış politikası geleneksel yapısı itibari ile "bekle gör" anlayışı temelinde şekillenmiştir. Soğuk Savaş dönemi ve sonrasında bölgesel ve uluslararası sorunlarla karşı karşıya bulunan Türkiye'nin genelde kendisinden beklenen rolü üstlenemediği görülmüştür. Son dönemle birlikte Türk Dış Politikasında önemli bir dönüşüm yaşanmaktadır. Bu dönüşümün mimarı olarak nitelendirilen Prof. Dr. Ahmet Davutoğlu'nun Stratejik Derinlik isimli eseri Yeni Türk Dış Politikasının ana parametreleri konusunda önemli ipuçları vermektedir. Davutoğlu Türk Dış Politikasının yeni normlarının özgürlük ile güvenlik arasında kurulacak yeni bir bağlantı, komşularla sıfır problem ilişkisi, çok boyutlu-çok kulvarlı dış politika, yeni bir diplomatik üslup ve ritmik diplomasiye geçiş temelinde olması gerektiğini ifade etmektedir. Türkiye bu yeni anlayışla birlikte, yakın gelecekte birikmiş sorunlarına çözüm yolları geliştirerek, uluslararası kuruluşlarla yakın işbirliği ile birlikte bölgesinde bir güç, uzunca bir süredir ihmal ettiği bölgelerle geliştirilecek diplomatik ilişkilerle de küresel bir aktör olma iddiasını taşımaktadır.

Coğrafi olarak dünyadaki muhtemel kriz bölgelerinin yanı başında bulunan Türkiye'nin bu yeni girişimleri ile birlikte, Irak ve Gürcistan'da yaşanan krizlerde önemli bir arabulucu rolü üstlenmesi "başkalarının sorunları ile ilgilenme" ve "tarihi sorumluluğunu" yerine getirme gibi idealist temelli bir anlayışın bir uzantısı olarak görülebilir. Bu kapsamda Türkiye'nin içinde yer almayacağı bölge politikalarının uygulanmasının ne denli zor olduğu da gösterilmeye çalışılmaktadır. Bu durum hem bölgesel hem de küresel ölçekte Türkiye'nin kendi öneminin farkına vardığını göstermesi açısından oldukça manidardır. Peki, bu bağlamda Türkiye'nin yeni dış politikası nasıl okunmalıdır? Yeni Türk dış politikasını açıklayabilecek en iyi kuram hangisi olabilir? Çalışma yeni Türk dış politikasının analizini uluslararası ilişkiler teorisinde 1970'li yıllarla birlikte ortaya çıkmaya başlayan stratejik kültür kuramı ile ele almaktadır. Bu yönüyle Türkiye'nin dış politikasının kuramsal çerçevesi stratejik kültür yaklaşımına göre incelenecektir.

Kuramsal Tartışma: Stratejik Kültür

Strateji ve Kültür

1980'li yılların başına kadar uluslararası ilişkiler ve uluslararası güvenlik[3] çalışmalarında kültür kavramı pek fazla ilgi çekmemiştir. Soğuk Savaş sonrası dönemde devletlerin ulusal güvenlik

3 Güvenlik çalışmalarında kullanılan eski ve yeni yaklaşımların bir karşılaştırması için bkz. (Kardaş, 2007).

politikalarının incelenmesi çalışmalarında kültürün devletlerin stratejilerini ve davranışlarını etkilediğinin görülmesi ile uluslararası ilişkilerde kültür kavramı sıkça kullanılmaya başlanmıştır (Lantis, 2002: 87). Kavramsal olarak kültür; "davranış, eylem ve geleneklerin bir örneğidir" (Rubinstein, 1993: 550). Kültürel sistem dinamik bir süreci ifade etmektedir. Bu çerçevede "kültür" ve "kültürel sistem" yaşayan organizmalara" benzetilebilir (Weiss, 1973: 1376). "Kültür, tanımı itibariyle yüzü geçmişe dönük olan ve kaynakları geçmişte bulunan, uzun bir tarihsel sürecin biriktiregeldiği, vicdan, sanat, anlayış, fikir [ve] yaşayış biçimi gibi alanları kapsar" (Pala, 2010: 398). Kültürün devletlerin davranışını etkilediği ve biçimlendirdiği iddiası strateji çalışmaları açısından incelenmeye değer konu olarak kabul edilebilir.

Soğuk Savaş sonrası dönemde kültür; birey, örgüt ve devlet davranışını biçimlendiren bir olgu olarak incelenmeye başlanmıştır (Cohen, 2002: 12-13). Kültür olgusunun ilgi çekmeye başlamasıyla stratejik kültür ve devletlerin davranışlarının diğer tanımlamaları ortaya çıkmıştır (Johnston, 1995: 33). Kültür terimini kullananların çoğu doğrudan ya da dolaylı olarak farklı devletlerin, devletin biçimlendirici tecrübelerinde kök salmış, devlet ve elitlerin felsefi, siyasal, kültürel ve kavramsal karakterlerinden süzülen farklı stratejik tercihlere sahip olduklarını tartışma eğilimine yönelmişlerdir. Teknoloji, sistemin kutupluluk biçimi ve materyal kapasite gibi değişkenler ikinci öncelikte olmuştur ve bu değişkenlere anlam veren belirleyici unsur stratejik kültürdür (Johnston, 1995: 34). Bu anlamda en çok dikkat çekense kültürün genel strateji ve devlet davranışlarını etkileyebildiği iddiasıdır (Lantis, 2002: 87). Bu çerçevede tarihsel gelişmeler, çatışmalar ve siyasi olaylar insanlar, toplumlar ve devletlerarasındaki ilişkilerin hatta birbirleriyle çatışmaların anlaşılmasında kültürün önemli bir rolü olduğunu göstermiştir (Uz Zaman, 2009: 69).

Güvenlik çalışmalarındaki yeni yaklaşımlardan bazılarına göre, kültür sadece devletlerin davranışlarını etkilememekte aynı zamanda devletlerin karakter tipi özelliklerini de biçimlendirmektedir. "Devletin karakteri" sadece iç politika yönüyle şekillenmemektedir. Kültürel çevre de devlet kimliğini etkileyen önemli faktörlerden biridir. Kültürel çevre üç seviyede devlet kimliklerini etkileyebilir. Birincisi devletin bekası beklentisini etkileyebilir: Kültürel çevreye uyum sağlayamayan devlet sistem dışında kalma durumuyla karşı karşıya gelebilir. İkincisi kültürel çevre "devletin tipik karakterini" etkileyebilir. Örneğin değişen normlar savaşları daha az kabul edilebilir yapabilir. Üçüncü olarak, II. Dünya Savaşı'ndan sonra Almanya ve Japonya'nın "emperyal devlet" kimliğinin "ticari devlet" kimliğine dönüşmesi gibi "uluslararası bir sistemin içinde

devlet karakterini" etkileyebilir (Jepperson vd., 1996: 36).

Kültürel yaklaşım salt materyalizme karşı çıkmaktadır. Kültürel yaklaşımın temel argümanı uluslararası politikanın anlaşılmasında materyal olmayan faktörlerin salt materyal faktörlere oranla daha açıklayıcı olabildiğidir. Küresel kültürel teoriler aynı kurumsal ve kültürel değerleri paylaşan farklı birimlerin benzer şekilde davrandıklarını iddia etmektedir (Küçük, 1999: 61). Bu bağlamda dış politika davranışlarının kaynağı olarak görülebilecek olan devletlerin çıkarlarını yalnızca dış tehdit ya da iç baskılar belirlemez, aynı zamanda uluslararası alanda paylaşılan norm ve değerler devletlerin çıkarlarını şekillendirir (Küçük, 1999: 62).

Kültür kavramının stratejik tercihler üzerinde biçimlendirici bir etkisi olduğu tartışmalarının başlamasıyla çeşitli kültürel teoriler, örgütsel kültür, diplomatik, politik/siyasal kültür ve güvenlik kültürü gibi yaklaşımlar artmıştır. Mesela güvenlik çalışmalarında askeri doktrin, silahlanma, büyük strateji, karar alma mekanizmaları gibi geniş bir çalışma alanı oluşturmuştur (Desch, 1998: 142). Örgütsel kültür yaklaşımına göre; inançlar ve gelenekler örgütsel yapılarda yöneticilerin ulusal çıkarları belirlemesinde önemli bir etkendir. Askeri örgüt kültürü ise daha çok savaşların anlaşılması ile sınırlıdır, çünkü silahlı kuvvetlerin ana rolü güç kullanımı konusunda verilecek olan kararlarla ilgilidir. Bu bağlamda kültürel bakış açısı materyal kuvvetlerden ziyade düşünce, fikir ve kavramlarla yakın ilişki içerisindedir. Örgütsel kültür, örgütlerin ya da kurumların önceliklerini ve davranışlarını biçimlendirebilir (Legro, 1996: 120-121). Legro, II. Dünya Savaşı'nda birbirine düşman olan İngiltere ve Almanya'nın savaş zamanında ticaret gemilerine karşı denizaltılarının kullanılmasının yasaklanması, sivil hedeflere karşı hava bombardımanın ve zehirleyici gazların kullanılmasının önlenmesine dair işbirliği yapmalarını örgütsel kültür yaklaşımının açıklayabileceğini savunmuştur. Legro'ya göre; güç kullanımı ve stratejik öncelikler konusunda belirleyici olan örgütsel kültürdür. Devletlerin yapmaları ve yapmamaları gereken eylemleri belirleyen faktör farklı örgütsel kültürleridir (Legro, 1995: 1-3). Elizabeth Kier'e göre örgütsel kültür bir örgütün üyelerince ifade edilen, paylaşılan, anlayış, tarz ve eylemleri şekillendiren değerler ve varsayımlar düzenidir (Kier, 1995: 69-70). Örgüt kültürü üyelerin beklentilerini şekillendirmekte, seçicilik ve yorumlama özelliklerini etkileyebilmektedir (Kier, 1996: 204).

Diplomatik kültür ise; devletlerarası ilişkilerde resmi ya da gayri resmi davranış biçimi olarak ifade edilebilir. Bunlar özel prosedürler, protokol kuralları, uluslararası anlaşmalarda kullanılan özel terminolojiler olarak sıralanabilir (Krause, 1999: 6). Siyasi

kültür ise iç politik kurum ve yapıların, iç politika gelenekler ve düzenlemelerinin siyaset belirlemedeki rolü ile ilişkilidir (Krause, 1999: 11). Siyasal kültür "bir siyasal sistem içinde işleyen değerler" bütünüdür. Bir toplumda siyasal kültür toplumu oluşturan üyelerin siyasal nesneler karşısındaki tutum, davranış ve eğilimlerinden oluşur. Siyasal kültür kavramı bir toplumun ideolojisi, kimliği, değerleri, gelenekleri ve siyasi rollerini incelemek için ortaya çıkmıştır. Siyasal kültür siyasal sistemleri anlamak ve siyasi olayları analiz etmek için kullanılmaktadır (Sosyal Bilimler Ansiklopedisi, s.39).

Bir devletin sahip olduğu siyasal kültür, o ülkenin dış politika yapım sürecinde önemli rol oynamaktadır. Farklı siyasal kültürlere sahip olan devletlerde karar alıcılar uluslararası alanda yaşanan gelişmeler konusunda farklı değerlendirmeler yapabilmektedirler. Kültür kavramı paylaşılan değerleri, gelenekleri ve sembolleri kapsamaktadır. Bu bağlamda semboller, efsaneler, gelenekler, inançlar ve alışkanlıkların diplomaside karar alcıların tehdit algısı, güvenlik, barış ve istikrar gibi kavramları tanımlamalarında yönlendirici olduğu söylenebilir. Ülkedeki siyasal ve diplomatik kültür aktörlere ne yapmaları gerektiği konusunda yol göstermektedir (Arı, 2001: 135).

Stratejik Kültür Kuramı ve Kuşaklararası Bakışlar

Soğuk Savaş dönemi boyunca silahlanma yarışının yaşandığı uluslararası ortamda süper güçlerin farklı stratejik tercihlere yöneldiği görülmüştür. Örneğin ABD ve Sovyetlerin nükleer silah stratejileri incelendiğinde; eski bir Sovyet askeri yetkilinin ifadesi ile Sovyetlerin nükleer silah stratejisinde Rusya tarihinin eski genişlemeci dış politika ve otokratik iç politika anlayışının etkili olduğu görülürken, ABD açısından güç kullanımının erken cumhuriyetin ahlakında kök saldığı ve savaşların insan ilişkilerinin doğal bir sonucu olduğu düşüncesi belirleyici olmuştur. Süper güçlerin bu stratejik eğilimlerinin yapısı "stratejik kültür"ün analitik kategorisi altında denenmiştir. Her ne kadar stratejik kültür kavramı tam olarak tanımlanmamış olsa da strateji ve kültür arasında artan bir oranda araştırma olduğu görülmüştür (Johnston, 1995: 32).

Devletlerin güvenlik ve dış politika tercihlerinin arka planında yer alan norm ve mitlerin oluşumu ve karar alma sürecindeki etkileri araştırılırken, devletlerin sahip oldukları stratejik kültürlerinin incelenmesi de gerekir. Aktörler ulusal ve uluslararası sorunların çözümüne yönelik tercihlerinde ve zihinsel arka planlarında yer alan kültürel derinliklerinin etkisi ile birlikte yönelimler belirlemekte ve böylece stratejik kültürlerini oluşturmaktadırlar. Ortaya çıkan bu

stratejik kültürler devletlerin tutum ve davranışlarını etkileyebildiği ölçüde önemlidir. Stratejik kültür çalışmalarında çeşitli tanımlamalar ortaya çıkmıştır.

> Jack L. Snyder'e göre stratejik kültür; "stratejik bir toplumun üyelerinin stratejik tercihle ilgili eğitim ya da taklit yoluyla edindikleri ve birbirleriyle paylaştıkları alışılagelmiş davranış kalıplarının, şartlı duygusal reflekslerin ve fikirlerin toplamı olarak tanımlanabilir" (Snyder, 1977: 8).

Stratejik kültür analizi ile güç kullanımı konusundaki ortak tutum ve davranışlar anlaşılabilir, ayrıca inanç ve değerlerin güvenlik ve dış politika konuları üzerindeki etkisi incelenebilir (Coşkun, 2007: 75). Kavramsal olarak stratejik kültür tarihsel tecrübenin bir yansıması olarak kabul edilebilir (Gray, 1984: 28). Ken Booth'a göre stratejik kültür; tarihten, coğrafyadan ve siyasal kültürden türetilen bir kavramdır. Stratejik kültür, savaş ve barış hakkındaki davranışlara yön veren bir olgudur. Booth'a göre stratejik kültür, uluslararası politikada kuvvet kullanımı, sivil-asker ilişkileri ve stratejik doktrinler gibi konularda aktörlerin davranışlarının şekillenmesinde önemli bir rol oynar (Booth, 2005: 25-26). Colin S. Gray stratejik kültür kavramının "kendimizi, ötekini ve ötekinin kendimiz hakkındaki düşüncesini daha iyi kavramda kullanışlı bir araç" olduğunu iddia etmiştir (Gray, 1984: 26). NATO'nun Afganistan operasyonunda Uluslararası Güvenlik ve Yardım Gücü (ISAF- International Security Assistance Force), çok uluslu koalisyon güçlerinin tek amaç doğrultusunda ortak bir hedefi paylaşmaları ve farklı siyasal, politik ve askeri kültüre sahip ülkelerin ortak bir stratejik kültür etrafında hareket edebilmelerine örnek olarak verilebilir (Coker, 2006).

Stratejik kültür yaklaşımına göre; uluslararası sistemde devletlerin stratejik tercihlerinin kaynağı düşünsel ve kültürel alanlarda aranmalıdır. Stratejik kültür yaklaşımında stratejik çevreyi oluşturan semboller sistemi, bir devletin savaş ve çatışmaya yönelik düşünceleri ile ilgili geliştirdiği metafor ve tasvirlerin temel varsayımlarından meydana gelir (Kardaş, 2007: 140). "Stratejik kültür devletlerin uluslararası sistemin eşit olmayan kuvvet dağılımındaki değişiklikleri yorumlayan/anlamlandıran bir prizma olarak görülebilir". Örneğin savaş ve çatışmaların "önlenebilir" olduğu fikri düşmanın sürekli "kötü" olarak algılanmadığının bir işareti olarak kabul edilebilir. Bu paradigmaya sahip bir stratejik kültüre göre tehditleri şiddet yoluyla bertaraf etmek yerine idare etmek daha kazançlı olabilir (Kardaş, 2007: 141).

Strateji ve kültür arasındaki bağlantının akademik alanda ilgi uyandırmaya başlaması ile birlikte stratejik kültür kavramında da farklı yaklaşımlar ortaya çıkmıştır. Alastair Ian Johnston stratejik

kültür çalışmalarını üç kuşağa ayırmaktadır. Stratejik kültür çalışan yazarların çoğu Johnston'un bu sınıflandırmasını benimsemektedir (Uz Zaman, 2009: 74). Johnston'un sınıflandırmasına göre stratejik kültürün birinci kuşak yaklaşımı 1980'lerin başında ortaya çıkan ve ABD ile SSCB'nin nükleer strateji hakkında neden farklı düşündüklerini açıklamaya çalışan kuşak oluşmaktadır. Birinci kuşak yaklaşımına göre; bu farklılıklar tarihsel tecrübe, siyasi kültür ve coğrafyadan kaynaklanmaktadır (Johnston, 1995: 36) ve (Johnston, 1995: 5). 1980'lerin ortalarında ortaya çıkan ikinci kuşak yaklaşımı ise, liderlerin düşünce ve söylemleri ile gerçekte yapmakta olduğu şeyler arasında büyük bir farkın olduğu noktasından hareket etmiştir (Johnston, 1995: 39). 1990'larda ortaya çıkan üçüncü kuşak stratejik kültür yaklaşımı ise, "düşünsel bağımsız değişkenlerin kavramsallaştırmasında" daha özenli davranmaya ve "bağımlı değişkenler olarak özel stratejik kararlar" hakkında daha dar odaklanmaya yönelmiştir (Johnston, 1995: 41). Üçüncü kuşak yaklaşımı egemen neorealist açıklamalara uymayan tercihleri anlamada örgütsel, kurumsal normların rolünü araştırmaya çalışmıştır (Johnston, 1995: 5).

Johnston analizinde Jack L. Snyder'in 1977 yılında yayımlanan ve Sovyetlerin "sınırlı nükleer savaş doktrini"ni incelediği The Soviet Strategic Culture: Implications for Nuclear Options raporundaki stratejik kültür tanımlamasını, literatürde birinci kuşak yaklaşımının başlangıcı olarak kabul etmektedir (Johnston, 1995: 5). Snyder, Sovyet stratejik düşüncesinin Sovyetlerin tarihsel tecrübelerinden etkilendiğini savunmaktadır (Snyder, 1977: 9). Snyder, Amerikan analistlerinin ABD'nin soğuk savaş stratejilerine karşı Sovyet stratejisini tahminde başarısız olduklarını savunmaktadır. Birinci kuşağın diğer bir yazarı olan Colin S. Gray ise kültürün tarihsel tecrübelerden etkilendiği fikrine katılmakta ve Amerikan stratejik kültürünü milli tarihsel tecrübe algılaması, yurttaşlık kültürü gibi tecrübe algılamalarında türeyen "kuvvete göre düşünce ve hareket biçimleri" olarak tanımlamaktadır (Gray, 1981: 22).

David R. Jones ise, bir devletin stratejik kültürünü oluşturan üç girdi düzeyinin olduğunu savunmaktadır. Bunlardan birincisi coğrafya, etno-kültürel nitelikler ve tarihten oluşan bir makro-çevresel düzey, bir diğeri ise bir toplumun siyasal, ekonomik ve sosyal yapısından meydana gelen bir toplumsal düzey ve üçüncüsü sivil-asker ilişkileri ve askeri kurumlarından meydana gelen bir mikro düzeydir. Jones'a göre bu üç değişken girdi, saldırgan büyük stratejilere değerinden fazla önem veren Sovyet stratejik kültürünü üretmiştir (Jones, 1990). Stratejik kültürün birinci kuşak yaklaşımı içinde değerlendirilen yazarlar stratejik kültürün tarihsel geçmişten, coğrafyadan, ulusal davranışlardan, inançlardan etkilendiğini belirtmektedirler (Calin,

2007).

Kültür ve strateji arasındaki yenilikçi bakış açısına rağmen, Johnston'a göre; birinci kuşak stratejik kültür yaklaşımının ciddi eksiklikleri bulunmaktadır. Johnston'a göre; birinci kuşak yaklaşımının en temel sorunlarından biri kavramla ilgilidir. Birinci kuşak yaklaşımının ortaya koyduğu stratejik kültür kavramı uygulanması zor görünen bir kavramdır. Çünkü "teknoloji, coğrafya, organizasyonla ilgili kültür ve gelenekler, tarihsel stratejik pratikler, siyasal kültür, ulusal karakter, siyasal psikoloji, ideoloji ve hatta uluslararası sistem yapısı" bu tam olarak tanımlanmamış stratejik kültür kavramıyla doğrudan ilgili girdilerdir. Ayrıca bu değişken girdilerin tamamı farklı sınıftan girdilerdir ve her biri ayrı bir stratejik tercih tanımını ifade etmektedir. Eğer stratejik kültür, ilgili değişkenlerin bir ürünü olarak nitelendirilirse; stratejik seçeneğin stratejik olmayan bir kültür açıklaması için biraz kavramsal boşluk bulunduğu anlamına gelir (Johnston, 1995: 37).

Stratejik kültür çalışmalarının ikinci kuşağını oluşturan yaklaşım 1980'lerin ortalarında ortaya çıkmıştır. İkinci kuşak yaklaşımının temel argümanı, liderlerin düşünce ve söylemleri ile eylemleri arasında büyük farklılıklar olduğu ve liderlerin yaptıklarının arka planında derin nedenlerin bulunduğu iddiasıdır (Johnston, 1995: 15). Stratejik karar alma sürecinde stratejik kültür bir siyasi hegemonya aracı olarak görülmektedir. Stratejik kültürün ikinci kuşak yaklaşımında araçsal bir tanımlama getirilmiş olsa da stratejik kültür askeri ya da siyasi liderlerin ürünü olarak görülmemektedir. Bu kuşağın önemli temsilcilerinden olan Bradley S. Klein'e göre; stratejik kültür "tarihsel tecrübenin bir ürünüdür" ve bu tarihsel tecrübeler devletleri birbirinden ayırt eder. Bu bağlamda farklı devletler farklı stratejik kültüre sahiptir (Klein, 1988). Ancak stratejik kültür ile davranış arasında bir bağlantısızlık vardır: davranış hegemon bir grubun çıkarlarını yansıttığından, stratejik tercih stratejik kültürden ziyade bu çıkarlara göre belirlenmektedir. Bu noktada devletlerin farklı stratejik kültür lisanlarını konuşmasına rağmen beden dillerinin benzer olduğunu söylemek mümkündür. İkinci kuşak stratejik kültür yaklaşımının en önemli sorunsalı stratejik kültür ve davranış arasındaki ilişki ile ilgilidir. Yapılan tanımlamaya göre stratejik söylemin davranışı etkileyip etkileyemeyeceği net değildir (Johnston, 1995: 40-41).

Johnston'un sınıflandırmasında üçüncü kuşak stratejik kültür yaklaşımı 1990'larda ortaya çıkmıştır. Üçüncü kuşak stratejik kültür yaklaşımı, düşünsel bağımsız değişkenlerin kavramlaştırmasında daha sert ve seçici olmayı, bağımlı değişkenler olarak stratejik kararlara daha sınırlayıcı olarak yaklaşmayı tercih etmektedir.

Bağımsız değişkenler olarak askeri kültür, siyasi-asker kültür ve diğer örgütsel kültür kullanılmaktadır. Üçüncü kuşak kültür kavramında davranış bir öğe olarak ayrı tutulmakta dolayısıyla birinci kuşağın totolojik hatasına düşülmemektedir. Ancak yine de askeri kültür, siyasi-asker kültür, örgütsel kültür ve birinci kuşağın stratejik kültür tanımları çok fazla farklılık göstermemektedir. Kültürel değerlerin kaynağı güncel pratik ve tecrübenin ürünü olarak ortaya çıkmakta tarihsel kökene daha az vurgu yapılmaktadır (Johnston, 1995: 41).

1990'larda ortaya çıkan üçüncü kuşak stratejik kültür yaklaşımında yer alan teorisyenler (Johnston, Katzenstein, Lapid, Wendt) güvenlik çalışmalarında kültürün değerini yeniden keşfettiler. Bu yeni yaklaşım tartışmalarda kimlik, kültür ve gelenek gibi kavramların önemine dikkat çekmişlerdir. Bu dönemin yazarları kültürel değerleri tarihsel deneyimden ziyade güncel tecrübelerde aramaktadırlar (Calin, 2007). Lantis (2005)'e göre; üçüncü kuşak teorisyenlerinin ortaya koyduğu yeni kavramlar ile stratejik kültür yaklaşımı uluslararası ilişkilerde ortaya çıkan sosyal inşacı (konstrüktivist) teorinin yükselişini ifade etmektedir. Konstrüktivizm, salt materyal unsurların yanında uluslararası sistemin ve dünya politikalarının anlaşılmasında düşünsel unsurların rolüne vurgu yapmıştır. Konstrüktivist yaklaşım uluslararası ilişkiler disiplininde düşünsel unsurları "birincil, özerk ve kurucu" rol oynayan unsurlar olarak tanımlamıştır (Küçük, 2009: 777).

Farklı kuşakların stratejik kültür kavramına getirmeye çalıştığı tanımlamalar kendi içerisinde farklı çelişkileri ortaya koymaktadır. Birinci ve üçüncü kuşak stratejik kültür yaklaşımına göre; bir devletin savaşın amaç ve araçları hakkındaki tarihsel ve kültürel kökenli görüşleri karar alıcıların tercihlerini sınırlandırırken, ikinci kuşak yaklaşımı fikirlerin siyasi elitleri sınırlandırdığı görüşüne katılmamaktadır. Bu noktadan hareketle ortaya konulan her sonuç için farklı bir araştırma sorunu ortaya çıkmaktadır. Birinci sonuç araştırmanın diğer değişkenlerin etkilerinden oluşan davranışta stratejik kültürel etkilerin nasıl ayrı tutulacağı üzerine odaklanması gerektiğini vurgulamaktadır. İkinci sonuca göre ise, iç ve dış hegemon güçler tarafından yapılan stratejik tercihleri engellenmek için stratejik kültürün nasıl kullanıldığının araştırılması gerektiğini ima etmektedir (Johnston, 1995: 42-43).

Bununla birlikte stratejik kültür kuramına ilişkin çalışmalarda bulunan başka yazarlar da bulunmaktadır. Andrew Scobell, stratejik kültürü bir ülkede insan ilişkilerinde savaşın rolü ve siyasi ve askeri seçkinler tarafından uygulanan kuvvetin yeterliliği hakkındaki temel ve sürekli ilkeler olarak tanımlamaktadır. Scobell'e göre; bu ilkeler ülkeden ülkeye değişiklik göstermektedir (Scobell, 2002: 2).

Iver B. Neumann ve Henrikki Heikka stratejik kültürü güvenlik politikalarının ortaya çıktığı dönemin tarihsel ve toplumsal ortamını incelemeye yarayan kullanışlı bir kavramsal araç olarak görmektedir (Neumann ve Heikka, 2005: 19). Rajesh M. Basrur ise; stratejik kültürü kültürel çalışmaların yoğunlaştığı düşünceler ve eylemler ayrımından daha öteye götürerek düşünsel, pratik ve yapısal çerçeveden oluşan unsurları ile birlikte ele almaktadır. Basrur'a göre; stratejik kültürün düşünsel unsuru tehdit algılamaları ve nükleer silahların rolü vb. konular hakkındaki temel fikir ve düşünceler ile tehditlere karşı kullanılacak olan silah, cins ve sayıları gibi operatif seviyeden oluşmaktadır. Stratejik kültürün pratik unsuru ise eylemin zamanla tekrar eden örneklerinden meydana gelmektedir. Son olarak, stratejik kültürün yapısal çevresi ise üç yönü bulunan kavramsal bir yeniliktir. Bunlar; stratejik çevredeki bozulmaya verilecek tepkiler, baskıcı ya da aceleci tepkiler, belirsizliğin yüksek ya da düşük toleransı ve silahların kontrolüne ilişkin olumlu ya da olumsuz niyettir (Basrur, 2001: 183-184).

Johnston'a göre stratejik kültür; var olduğunda davranışsal tercihleri sınırlayan düşünsel bir ortamdır. Bu sınırlandırmalar stratejik seçeneklerden özel tahminler elde edilmesini de sağlayacaktır. Bu bağlamda stratejik kültür "devletlerarası siyasi ilişkilerde askeri gücün etkinliği ve rolünün kavramlarını biçimlendirerek ve bu kavramları stratejik tercihlerin benzersiz bir şekilde gerçekçi ve tesirli gibi göründüğü gerçekçilik havası ile giydirerek, nüfuz eden kalıcı stratejik tercihleri kurmak için hareket eden semboller sistemidir (örneğin, tartışma yapıları, lisanlar, teşbihler, metaforlar)" (Johnston, 1995: 46).

"Semboller sistemi" olarak tanımlanan stratejik kültür iki parçadan meydana gelmektedir. Birincisi stratejik çevrenin düzeni hakkındaki temel varsayımlardır. Bunlara insan ilişkilerinde savaşın kaçınılmaz ya da sapma olup olmadığına, (sıfır-toplamlı ya da değişken toplamlı) ortaya çıkan tehdit ve düşmanın niteliğine ve kuvvet kullanımının (tehditleri bertaraf edecek uygun kuvvetin) etkinliğine ilişkin düşünceler örnek olarak verilebilir. Stratejik kültürün ikinci parçası ise daha çok operatif seviyedeki varsayımlardan oluşmaktadır. Stratejik kültürün bu bölümünde tehdit ortamında en etkili stratejik seçeneğin neler olduğu sorusuna cevap aranmaktadır. Bu düşük seviyedeki varsayımlar mantıksal olarak stratejik kültürün ana paradigmasından çıkmalıdır. Tüm bu belli grupların bulundukları yere bağlı olarak, benzer şekilde stratejik tercihleri de değişecektir. Örneğin yüksek taraftaki bir grup sıfır-toplamlı tehditlerin üstesinden gelmede uzlaşmacı stratejilerden daha etkili gibi görünen saldırgan stratejileri en yüksekte sınıflandırmalıdır. Düşük seviyedeki diğer bir grup ise tehditlerin alternatiflerle, karşılıklı destek ve ikna ile

üstesinden gelinebileceğinden daha uzlaşmacı diplomatik araçları tercih etmelidir. Bu varsayımların tamamı stratejik kültürün ana paradigmasını oluşturmaktadır. Bu bağlamda stratejik kültürün ana paradigması stratejik çevrenin belirsizliğini azaltan bilgi vermektedir ancak sağlanan bu bilgi güncel çevreden değil derin tarihsel kaynaklardan gelmektedir (Johnston, 1995: 46; Johnston, 1996b: 223).

Türkiye'de Stratejik Kültür ve Dış Politika

Türkiye'nin Stratejik Kültürünün Yapısı

Johnston'un analizinden yola çıkarak stratejik kültürün oluşumunda "semboller sistemi"'ni oluşturan unsurlar; stratejik çevreye ilişkin fikirler ve stratejik seçenekler tehditlere yönelik tedbirler belirleyici olmaktadır. Türkiye'nin stratejik kültüründe karar alıcıların bölgesel ve küresel çevreye ilişkin fikirleri ve görüşleri nedir? Tehdit algılamaları ne yönde oluşmaktadır? Potansiyel tehdit ve çatışma alanları fırsata dönüştürülebilir mi? Çatışma ve şiddetin önlenmesinde diplomasinin rolü nedir ve güç kullanımın sınırı ne olmalıdır?

Çalışmanın sınırlandırılması açısından Türkiye'nin stratejik kültür analizi yeni Türk dış politikasında değişim ve dönüşümün yaşandığı 2002-2010 dönemini kapsamaktadır. Stratejik kültür analizi bu döneme ilişkin sınıflandırılmış stratejik seçenekler ve tercihler üzerinden incelenecektir. İncelenen döneme ilişkin analizde yeni Türk dış politikasının oluşumu ve karar alma sürecinde önemli etkisi olduğu düşünülen temel eserler analizin nesneleri olarak belirlenmiştir. Bu bağlamda 2003-2007 yılları arasında Başbakan Yardımcılığı ve Dışişleri Bakanlığı görevini yürüten Abdullah Gül'ün Yeni Yüzyılda Türk Dış Politikasının Ufukları ve 2002-2009 yılları arasında yürüttüğü Başbakan Dış Politika Başdanışmanlığı görevinin ardından 01 Mayıs 2009 tarihinden itibaren Dışişleri Bakanlığı görevini yürüten Ahmet Davutoğlu'nun 2001 yılında ilk basımı yayımlanan Stratejik Derinlik; Türkiye'nin Uluslararası Konumu adlı kitabı ile 2004 yılında bir televizyon kanalında yeni Türk dış politikasının temel normlarına dair mülakatından derlenen Türkiye Merkez Ülke Olmalı başlığı altında bir gazete yayımlanan makalesi analizin nesnelerini oluşturmaktadır.

Analizin nesnelerinin seçiminin ardından Türkiye'nin stratejik kültürünün ana elemanları belirlenen nesnelerde araştırılacaktır. Araştırma yapılırken birden fazla metot uygulanabilir ancak her metodun farklı sonucu olacak ve metinlerin farklı anlamları oluşacaktır. Bu çalışmada metot olarak Johnston'un da uyguladığı gibi düşünsel haritalama (cognitive mapping) ve sembolik analiz

(symbolic analysis) yönteminin uygulanması kullanılmaktadır. Bu yöntemle analizin nesneleri olarak belirlenen dokümanların dış politikada karar alma mekanizmasında yer alan aktörlere yapılması gerekenler hakkında nelerin tavsiye edildiği, tercihlerin nasıl sınıflandırılacağı ve dış politika tercihlerinin nasıl belirleneceği konularında neler söylediği anlaşılmaya çalışılacaktır. Metodolojinin temel amacı, Türkiye'nin stratejik kültürünü ifşa eden temel metinlerin; karar vericilere dış politika hedeflerini gerçekleştirebilmek amacıyla, stratejik tercihlerin sıralanması ve dış politika davranışında tercihleri nasıl yapacakları konusunda ne söylediğini anlamaya yönelik bir içerik analizi yapmaktır.

Türkiye, geleneksel dış politikasında bekle-gör olarak tabir edilen durağan ve içe kapanık bir yaklaşım benimsemiştir. Bu dış politika tercihinin sonucu olarak dönemin şartlarının da etkisi ile tehdit algılamaları (bölgesel ve küresel alanda sorunların ve muhtemel çatışmaların ön planda olduğu) güvenliksiz bir şekilde belirlenmiştir. Belki de bu geleneksel dönemi ifade eden en önemli kurgu "üç yanı denizlerle, dört yanı düşmanlarla çevrili" söylemidir. Karar alcıların zihinsel arka planında yatan bu düşünce dış politika seçeneklerini daraltmış ve güvenlik eksenli bir tutum sergilenmesi sonucunu beraberinde getirmiştir. Türkiye'nin dış politika geleneğine önemli ölçüde yön veren bu yaklaşım güvenlik temelli, sınır komşu ülkelerinin neredeyse tamamıyla güvenlik sorunlarının ve tehditlerin yaşandığı bir ortamı oluşturmuştur.

Son dönemde ise geleneksel dış politika anlayışı terk edilerek çok boyutlu ve aktif bir dış politika tercih edilmeye başlanmıştır. Bu yaklaşımın en temel dinamiği Türkiye'nin stratejik kültürünün yeniden şekillenmeye başlamasıdır. Soğuk Savaş döneminin sert ve keskin ayırımlarla oluşan tehdit algılaması yeniden ele alınmaya başlanmıştır. Türkiye'nin stratejik kültürünün oluşumunda son dönemde vurgulanan en önemli normlar barış ve istikrar vurgularıdır. Muhtemel kriz ve çatışma alanları ve tehdit algılamaları kaçınılmaz, karşı konulması gerekli ve güç maksimizasyonuna dayalı bir strateji terk edilmeye başlanmıştır.

Dönemin Dışişleri Bakanı Abdullah Gül, 22 Aralık 2003 tarihinde, Dışişleri Bakanlığı Bütçesinin TBMM Genel Kurulu'nda görüşülmesi vesilesiyle yaptığı konuşmada tehdit algılamaları ve çatışma alanları konusunda zihinsel arka plandaki dönüşümün işaretlerini vermiştir.

> "Yine, bu süre içinde, özellikle komşularımızla çok iyi ilişkiler kurulmuştur. Komşularımızla, sıfır problemli bir komşuluk ilişkisi hedeflenmiş ve bu çerçevede, bütün komşularımız, Bulgaristan, Yunanistan, İran, Suriye, Gürcistan, Azerbaycan hepsi ziyaret edilmiş ve bu ülkelerle ilişkilerimiz geçmişle

> mukayese edilemeyecek düzeylere ulaşmıştır. Türkiye, bölgeyi güvenli bir bölge yapma yolunda önemli adımlar atmıştır. Şuna inanıyoruz. 'Çevremiz düşmanlarla çevrili' varsayımına dayanan çatışma psikolojisinden hızla çıkarak, 'çevremizle işbirliği ve diyalog ortamının kurucu aktörü' psikolojisini benimsemek zorundayız. Büyük ülke ideali, ancak ve ancak böyle bir özgüven psikolojisiyle gerçekleştirilebilir diye düşünüyoruz ve bunun gereklerini yapma gayreti içinde bulunduk son bir yıl içinde"[4] (Gül, 2007: 56).

Çatışma ve savaşların kaçınılmaz olduğu anlayışının kabul edilmediği stratejik kültür düşüncesi paralelinde Ahmet Davutoğlu'nun Türkiye'nin yeni dış politikasının beş temel esasını vurguladığı makalesinde ikinci temel esas olarak tehdit üreten değil, dost kazanan bir yaklaşımı vurgulamaktadır.

> "[Yeni Türk dış politikasının] [i]kinci temel esas[ı] ise komşu ülkelerle sıfır problem ilişkisidir. Komşu ülkelerin tümüyle gelinecek sıfır problem noktası, aynı zamanda birinci esas ile de bütüncül bir noktaya ulaşmayı sağlayacaktır. Bu esas 'Türkiye'nin etrafı sürekli düşmanlarla çevrilidir' psikolojisinden ve buna bağlı gelişen defansif refleksten kurtulup, bütün komşuları ile ilişkilerini iyi düzeye getiren bir ülke olma üzerine kuruludur. Şu an ilişkilerimizin sıkıntılı seyrettiği iki komşu ülke vardır; Ermenistan ve Güney Kıbrıs Rum Yönetimi. Bu noktada açılımlara öncülük edecek şekilde, Türkiye'nin stratejik çıkarlarını, Azerbaycan'ın toprak bütünlüğünü ve Kıbrıs Türk halkının kültürel, siyasi ve ekonomik varlığını gözeterek, parametrelerini kendimizin belirleyerek oluşturacağımız Kafkas ve Kıbrıs politikası ile bu alanlarında problemli olmaktan çıkması ve komşu ülkelerle geleceğimiz sıfır problem noktası, bize dış politika yapımı anlamında olağanüstü bir manevra kabiliyeti kazandıracaktır" (Davutoğlu, 2004).

Türkiye'nin İspanya ile başlattığı "Medeniyetler İttifakı" projesi de Huntington'un savunduğu medeniyetlerin çatışması tezine karşı uzlaşı temelli, barış ve istikrar arayışının bir göstergesi olarak kabul edilebilir. Projenin sahibi iki ülkeden biri olarak uluslararası alanda muhtemel çatışma bölgesi olarak kabul edilen doğu ile batının kesişme noktasındaki coğrafyası ile kriz alanları çözüm çabaları ile fırsata dönüştürülmeye çalışılmıştır.

Uluslararası sistemde çatışmanın ve savaşların kaçınılmaz olduğu düşüncesi, güvenlik kavramını stratejik kültürün sıfır-toplamlı doğasının merkezine yerleştirmektedir. Devlet reel-politik yaklaşımın gereği olarak dış tehditleri bertaraf etmeyi en birincil görevi olarak kabul edecektir. Devletin bekası önceliğinde diğer

4 Altçizgiler yazar tarafından eklenmiştir.

başka alternatif ya da çözüm çabalarının önemi yok denecek kadar azdır. Buna karşılık çatışmaların önlenebilir olduğu düşüncesi hayli yüksek ekonomik ve siyasi maliyetinin de etkisi ile çözüm ve müzakere arayışlarını zorlayacaktır. Bu bağlamda ideal politik yaklaşım diplomasi ve diğer araçları devreye sokarak savaş ve çatışma ortamını en alt seviyeye indirme yolları arayacaktır.

Türkiye'nin yeni dönemde stratejik kültürü, çatışma ve şiddetin önlenebilir olduğu düşüncesi temelinde şekillenmiştir. Stratejik karar alıcıların önemle üzerinde durdukları konu barış ve istikrar olmuştur. Kriz zamanlarında gerginliklerin tırmanmasını önlemek amacıyla inisiyatifler alınarak taraflar arası diplomatik kanallar açık tutulmaya çalışılmıştır. Türkiye'nin bölge ülkeleri açısından güvenirliğinin artması, bölgesel sorunların çözümüne olumlu katkı sağlamaktadır. ABD'nin 2003 yılındaki Irak müdahalesinin ardından Irak'ın sorunlarının çözümüne yönelik olarak İstanbul'da düzenlenen Irak'a Komşu Ülkeler Zirvesi, Rusya-Gürcistan krizinde bölge sorunlarının çözümüne yönelik olarak önerilen Kafkasya İstikrar ve İşbirliği Platformu gibi girişimler Türkiye'nin stratejik kültürünü uluslararası alanda çatışma ve savaşın istenmediği, önlenebilir olduğu fikriyle şekillendirmiştir.

Uluslararası sistemde Soğuk Savaşın sona ermesinin ardından yaşanan en önemli gelişme, ABD'de gerçekleştirilen 11 Eylül saldırılarıdır. 11 Eylül'ün ardından İngiltere, İspanya ve Türkiye'de de benzer terör eylemleri gerçekleşmiştir. Yaşanan terör saldırıları uluslararası güvenlik konusunda "küresel tehdit" kavramı sıkça kullanılmaya başlanmıştır. Uluslararası alanda tartışılan yenidünya düzeni kavramı da yeni bir boyut kazanarak gündemin en çok tartışılan konusu güvenlik alanına ilişkin sorunlar olmuştur. Güvenlik kaygılarının oluşturduğu endişe başta ABD olmak üzere, birçok ülkede yeni önlemlerin alınmasını beraberinde getirmiştir. Güvenlik temelli ortaya çıkan yeni durum özgürlüklerin daraltıldığı ve terör eylemlerine karşı sert karşılıkların verildiği bir dönemi ifade etmektedir. ABD'nin küresel terör eylemlerine karşı başlattığı mücadelede Afganistan ve Irak müdahaleleri, Türkiye açısından da önemli sonuçları olan gelişmelerdir.

Yaşanan bu gelişmelerle birlikte Türkiye'nin yeni dönemdeki stratejisi, güvenlik ve özgürlük denklemine göre şekillenmiştir. Türkiye'nin güvenlik ve tehdit algılamalarına ilişkin dönemin Dışişleri Bakanı Abdullah Gül'ün şu açıklamaları dikkat çekicidir.

> "11 Eylül terör saldırısından sonra bütün dünyada, özellikle de gelişmiş ülkelerde güvenlik tedbirleri bahane edilerek özgürlükler daraltılırken, giderek daha çok içe kapanırken, Türkiye, tam tersini yapmış, güvenlik konularını bir taraftan

> dikkatli bir şekilde götürürken, diğer taraftan da özgürlükleri geliştirmiş, reformları ülke içinde yapmaya devam etmiştir. Bu ikisini birleştiren tek ülke olarak dünyada dikkati çeken bir ülke olmuştur" (Gül, 2007: 56).

Gül tehdit algılamalarındaki farklılıkların diplomasi aracı ile ortak tutum benimsenerek ortadan kaldırılacağını düşünmektedir.

> "Zaman zaman önyargılar vardır, zaman zaman ülkelerin farklı tehdit anlayışları vardır, zaman zaman tarihten gelen ve hala devam eden problemler vardır. Dolayısıyla bugünkü çağdaş dünyada, bütün bunların diyalog içinde, karşılıklı çıkar anlayışı içinde çözülebileceğini gösterebilmek için yine çok iyi bir kamu diplomasisine ihtiyaç vardır." (Gül, 2007: 656).

Ahmet Davutoğlu'na göre ise; uluslararası alandaki 11 Eylül sonrası yeni dönem Berlin duvarının yıkılmasının ardından başlayan özgürlük temelli yenidünya söyleminin terk edilerek güvenlik temelli bir yenidünya düzeninin kurulmasının istendiği bir dönemi ifade etmektedir (Davutoğlu, 2004). Davutoğlu salt güvenlik kaygılarına dayalı bir strateji yerine demokrasinin güçlendirilerek özgürlük alanının genişletilmesini savunmaktadır.

> "11 Eylül sonrasında başta ABD olmak üzere, küresel aktörler, sivil toplum kuruluşları ve akademi camiası güvenlik ağırlıklı bir söyleme yönelmiştir; ancak bunun bir tek istisnası Türkiye'de yaşanmıştır. Bu dönemde, güvenliğini riske etmeden, sürekli demokratikleşme paketleriyle özgürlük alanını genişleten tek ülke Türkiye'dir. Biz bunu gerçekleştirebildiğimiz ve iç siyasal meşruiyeti dengeli bir özgürlük ve felsefî bir güvenlik anlayışı ile irtibatlandırabildiğimiz oranda Türkiye diğer ülkelere de model olacaktır. Türkiye bu anlamda hem coğrafî, hem de tarihî açıdan bölgesinin merkez ülkesidir. Bunun özgüveni içinde davranıp kendi projemizi, kendi paradigmamız içinde harekete geçirebilirsek, dışarıdan bir ihale olmaksızın kendi bölgemizde ciddi dönüşümlerin önünü açabiliriz" (Davutoğlu, 2004).

Türkiye stratejik kültüründe küresel güvenlik endişelerine karşı tehdit algılamasında düşman üreten anlayışından dost kazanmaya çalışan bir anlayışa yönelmiştir. Bu süreçteki en önemli söylemler olarak "komşularla sıfır sorun" ideali ve "özgürlük alanının genişletilmesi" hedefi görülebilir. Küresel alandaki güvenlik kaygılarının ve terör eylemlerinin arttığı bir dönemde komşu ülkeleri ile yaşadığı güvenlik sorunlarına karşı "sınırları düşmanlarla çevrili" psikolojisinin aksine "komşularla sıfır problem" söylemi önemli bir düşünsel değişimi ifade etmektedir. Diğer taraftan, Türkiye yaşanan uluslararası alandaki terör saldırıları ile eş zamanlı olarak kendi içinde de benzer eylemler yaşamasına rağmen, demokratikleşme paketlerini hayata geçirerek özgürlük alanını genişletme hedefini

benimsemiştir. Davutoğlu'nun söyleminden yola çıkarak güvenlik kaygılarını göz ardı etmeden, özgürlük alanının genişletilmesi ise bölgesinde kurucu bir aktör olarak merkez ülke olma idealinin gerçekleşmesi düşünülmektedir.

Uluslararası ilişkiler disiplininde realist perspektifte güç tanımlaması çıkar odaklı ve devletlerin uluslararası sistemde üstünlük elde etme çabalarının genelini ifade eden bir kavram olarak tanımlanmıştır. Bu bağlamda materyal ölçekteki kapasite genişliği güç dengesindeki üstünlüğün sağlanmasında en önemli etkenlerden biri olarak kabul edilmektedir. Ahmet Davutoğlu küreselleşme sürecinin bir sonucu olarak ekonomik açıdan karşılıklı bağımlılıkların artması ile birlikte klasik realist güç anlayışında değişimin yaşandığını belirtmektedir. Davutoğlu'na göre, tarihsel ve kültürel etkenlerin uluslararası ilişkiler alanında ön plana çıkması devletlerin güç yapılarını etkileyen parametreler olmuştur (Davutoğlu, 2009: 16).

Ahmet Davutoğlu'nun güç parametresi analizinde Sabit veriler (SV); tarih (t), coğrafya (c), nüfus (n) ve kültür (k)'ü, potansiyel veriler (PV) ise; ekonomik kapasite (ek), teknolojik kapasite (tk), ve askeri kapasite (ak)'yi almaktadır. Bu verilerden yola çıkarak ülkenin gücünü ise şu şekilde formüle etmektedir;

G= (SP + PV) x (SZ x SP x Sİ), formüldeki SZ stratejik zihniyeti, SP stratejik planlamayı, Sİ ise siyasî iradeyi ifade etmektedir. Sabit ve potansiyel verileri formülde yerine koyduğumuzda Güç Denklemi;

$G= \{(t + c + n + k) + (e_k + t_k + a_k)\}$ x (SZ x SP x Sİ) olarak ortaya çıkmaktadır (Davutoğlu, 2009: 17).

Türkiye'nin stratejik kültüründe güç ve gücün yapısına dair yorumlarda klasik güç kavramının ötesinde ekonomik, sosyal ve kültürel öğeler ile birlikte kimlik, mekan ve zaman parametreleri bağlamında yeni bir yönelim ortaya çıkmıştır. Davutoğlu'nun güç formülüne göre ortaya çıkan yeni denklemde güç, daha komplike ve geniş yelpazeli bir kavramda tanımlanmaktadır. Ortaya çıkan bu yeni güç tanımı ekseninde gücün kullanımına ilişkin olarak salt askeri yöntem ve müdahaleleri içeren sert güç yerine daha fazla diplomasi ve arabuluculuğu ön plana çıkaran yumuşak gücün tercih edilmesi gerektiği ortaya çıkmıştır. Davutoğlu (2008: 80)'na göre "Türkiye'nin en güçlü yumuşak gücü demokrasisidir".

Türkiye, uluslararası örgütleri uluslararası barış ve istikrar açısından önemli bir diplomatik araç algılamaktadır. Küreselleşme sürecinin de etkisi ile daha aktif hale gelen uluslararası örgütler, uluslararası sistemin anarşik olduğu realist görüşün aksine uluslararası sistemin denge unsuru olarak görülmektedir. Bu bağlamda Türkiye'de stratejik

karar alıcılar hemen hemen tüm uluslararası olaylarda uluslararası örgütler nezdinde girişimlerde bulunarak konu ile alakalı uluslararası kamuoyunun ilgisini çekmesi gerektiğini ifade etmiştir. Uluslararası hukuk ve normların çatışmaların önlemesi ya da krizlerin aşılması noktasında bağlayıcı ve bağdaştırıcı rolünün olduğu ve ittifakların sadece tehditler karşısında değil, kimlik, kültür ve tarih gibi ortak değerler ile de oluşması düşüncesi hâkimdir.

Türkiye yeni dönemde pro-aktif dış politika anlayışının bir sonucu olarak yeni diplomatik enstrümanları tercih etmeye başlamıştır. Dış politikadaki çok boyutluluk klasik anlamdaki araçların yanında yeni dış politika araçlarını da beraberinde getirmiştir. Türkiye'nin dış politika tercihlerinde dinamik koşullarda uzun dönemli ve çok boyutlu bir anlayışı destekleyecek dış politika enstrümanlarının alt yapısının oluşumu da önemli bir etkendir. Soğuk Savaş döneminin durağan şartlarına göre kurgulanmış uluslararası ilişkiler denkleminin yeni dönemin şartlarına uygun şekillenmesi ve bu dönemin şartlarına uygun ekonomik, siyasal ve kültürel birliktelik hareketlerinin sağlam bir altyapı ile kurulması, bu oluşumların etkinlik ve başarısı açısından zorunlu görülmektedir. Bu noktadan hareketle Türkiye'nin stratejik kültürü, klasik dış politika araçlarını uluslararası ilişkilerdeki yeni paradigmaya yeterli görmeyerek, uluslararası diplomasinin gücünün ve etkinliğinin artırılması için yeni dış politika araçlarını bir ihtiyaç haline getirmiştir. Bu gereklilik stratejik karar alıcıların sorunların çözümü ve ittifakların işlevselliğini dış politikadaki araçların başarısını paralel görmesinin bir sonucu olarak görülebilir.

Türkiye'nin bu yaklaşımında anahtar rol tarihsel ve kültürel bağlar ile başarılı ittifak yapılarıdır. Çatışma ve krizlerin askeri yöntemlere başvurmadan yeni araçlar ve diplomatik yöntemlerle aşılabilmesi, Türkiye'nin stratejik kültürünün dış politika anlayışı olarak kabul edilebilir. Bu yönüyle Türkiye'nin stratejik kültürü reel politikten daha çok ideal politik yaklaşımı çağrıştırmaktadır. Ancak Türkiye'nin stratejik seçenekleri doğrultusunda şekillenen stratejik kültürünü açıklamaya çalışırken ideal politik kavramı da tam olarak yeterli olmamaktadır. Türkiye stratejik tercihlerinde işbirliğini salt çıkar amaçlı ya da anlık olarak görmemekte, ekonomik ve ticari bağların diyalog ve işbirliğini uzun soluklu olarak geliştireceğini düşünmektedir. Stratejik aktörlerin en çok vurgu yaptığı işbirliği ve diyalogun en temel bağlacı kültürel, ekonomik ve ticari ilişkilerdir.

Bu bağlamda Türkiye'nin stratejik kültürünü açıklayabilecek en iyi kavram ekonomi kalkınmacı yaklaşım olabilir. Ekonomi kalkınmacı stratejik kültür kavramı siyaset ile ekonominin etkileşimini ifade etmektedir. Ekonomi kalkınmacı stratejik kültür, ekonomik ve

ticari ilişkilerin dış politika yapımındaki önemini vurgulamaktadır. Bu yaklaşımda Türkiye uluslararası ilişkilerde bir yandan tarihsel ve kültürel arka planında yer alan dinamiği harekete geçirmeye çalışırken, diğer taraftan bölgesel ve küresel ölçekte ekonomik ve ticari ilişkileri güçlendirmeye çalışmaktadır.

Stratejik Kültürün Dış Politikaya Etkisi

Türkiye'nin dış politikası tarihsel süreçte pasif, reaktif ve düşük profilli bir eğilim izlemiştir. Türkiye kuruluşundan itibaren dış politikada risk almayan, uluslararası gelişmeleri dinamik olarak izleyemeyen bir tutum benimsemiştir. Türkiye bu tutumu ile dış politikada özne konumundan ziyade nesne konumunda bırakılmıştır. Türkiye müdahil olmama stratejisi ile birlikte uluslararası alanda düşük profilli bir politika izlemiştir. Soğuk Savaş döneminde Türkiye dış politikada "jeopolitik konumu" retoriği haricinde kullandığı başka bir enstrüman yoktu (Ataman, 2007: 293).

Stratejik kültürünün bir yansıması olarak Türkiye, son döneminde dış politikada önemli bir dönüşüm süreci yaşamaktadır. Geleneksel anlayışın ötesinde Türkiye bu süreçte inisiyatif alan, aktif ve çok boyutlu bir dış politika refleksi sergilemektedir. Türkiye'nin bu yeni dış politika tutumu arka planda yer alan stratejik kültürünün bir yansımasıdır. Türkiye'nin stratejik kültürü dış politika seçeneklerini etkilemiş ve stratejik aktörlerin karar alma mekanizmasında yeni bir inşa süreci başlatmıştır. İç politikada yaşanan dönüşüm ve küresel dinamikler pro-aktif, çok boyutlu, yumuşak gücü ve diplomatik etki temelli pratiği ön plana çıkaran yeni Türk dış politikasını şekillendirmiştir (Keyman, 2009: 39). Türkiye'nin geleneksel dış politika seçenekleri güvenlik ve tehdit eksenli iken, yeni dönem Türk dış politikası stratejik kültüründe dokusunda yer alan yumuşak güç ve azami işbirliği gibi normlar temelinde işbirliği ve diyalog ile savaş ve çatışmaları önleme idealini benimsemiştir.

Türkiye'nin son dönemdeki pratikteki dış politikasında tarihsel ve kültürel bağlar dönüşümün en önemli argümanlarından biri olarak kabul edilebilir. Devletlerarası ilişkilerde stratejik kültürün ana paradigmasında yer alan tercihleri uluslararası ortamda en etkili stratejik seçeneğin ne olduğu hakkında aktörleri yönlendirmiştir. Stratejik aktörler, Türkiye'nin dış politikasında en etkili araç olarak diyalogun artırılmasını ve güvenlik eksenli reflektivist tutumların yerine ekonomik, ticari ve kültürel ilişkilerin artırılmasını benimsemişlerdir.

Türkiye'nin ortaya çıkan stratejik kültürünün neticesinde geleneksel dış politika tutumunda yer alan "bekle gör" tavrının devam etmesi de mümkün görünmemektedir. Bu yönüyle stratejik kültür dış

politikada aktörleri ve seçenekleri etkilemiş ve dönüşüm kaçınılmaz hale gelmiştir. Bu bağlamda Türkiye yeni dönemde tehdit algısını değiştirmiş, potansiyel ve olağan güvenlik kaygısı taşıyan kavramlar yerini fırsat ve işbirliği kavramlarına bırakmıştır. Yeni dış politikada anlayışının bir sonucu olarak ortaya çıkan "çok boyutluluk" kavramı dönüşümün en temel göstergelerinden biri olarak ifade edilebilir. Türkiye yeni dönemde dış politika davranışında korkulara dayalı politikalar yerine ümitlere dayalı bir yaklaşım benimsemiştir (T.C. Dışişleri Bakanlığı Stratejik Araştırmalar Merkezi Başkanı Prof. Dr. Bülent Aras ile Kişisel Mülakat, 2011).

11 Eylül sonrasında, uluslararası alanda Türkiye algısı ve Türkiye'nin dış politikasındaki aktivizmi önemli ölçüde ilgi çekmiştir. Bu ilginin başlıca nedenlerinden biri, Türkiye'nin demokratik, laik ve modern ulus-devlet yapısıyla Irak'taki barış ve istikrar ortamının sağlanma sürecinde ve genelde Ortadoğu'da "model ülke" konumundadır. İkincisi, Türkiye'nin modern tarihi medeniyetler çatışması tezine karşı bir alternatif olarak medeniyetler ittifakı antitezini oluşturmuştur. Türkiye tarihsel tecrübesi ile bölge ülkelerine örnek olabilecek durumdadır. Üçüncüsü, 11 Eylül sonrasında Türkiye barış ve istikrarı temel alan laik demokratik yapısı, hem Avrupalı hem de Ortadoğulu kimliği ve küresel terörizmle mücadelede bölgesel güç ve eksen ülke konumuna ulaşmıştır. Dördüncü olarak tam üyelik müzakerelerinin başlaması ile birlikte Türkiye AB üyelik sürecinde AB kamuoyunda bir farkındalık meydana getirmiştir. AB, bölgesel anlamda tam entegrasyonun sağlanmasında çok kültürlü kozmopolit yapısına ancak Türkiye'nin tam üyeliğinin gerçekleşmesi ile birlikte ulaşabilecektir. Türkiye'nin AB üyeliği ayrıca Avrupa'nın gerçek anlamda bölgesel güç olmasını sağlayacaktır. Türkiye genç nüfusu, dinamik ekonomik yapısı ve artan gelişmişlik düzeyi ile birlikte küresel ekonomik sistemde önemli bir aktör olmaya başlamıştır. Türkiye doğalgaz ya da petrol üretimi yapmamasına rağmen Ortadoğu, Orta Asya ve Avrupa arasında stratejik bir enerji koridoru oluşturmuştur (Keyman, 2009a: 17-18).

Sonuç

Türkiye'nin dış politikada karar alıcı aktörlerinin yayın, söylem ve demeçleri ile anlaşılmaya çalışılan stratejik kültür incelemesinde; analize konu dönemi olan 2002-2010 döneminde, savaş ve çatışmaları beklenen olağan bir durum olarak değil, önlenebilir bir olgu olarak algılayan stratejik kültürün oluştuğu sonucuna varılmıştır. Türkiye'nin stratejik kültüründe güç kullanımı konusunda yumuşak gücün daha etkili olduğu fikri oluşmuştur. Bu çerçevede tehditleri fırsata dönüştürmeyi hedefleyen Türkiye'nin stratejik kültürü, uluslararası örgütlerde daha aktif olarak rol oynamayı tercih

etmiş ve geleneksel araçların yanında yeni dış politika araçlarının kullanılmasını öncelemiştir.

Çalışmada teorik çerçeveye getirilmeye çalışılan yeni yaklaşımla birlikte stratejik kültürün şekilleneceği reel ya da ideal politik sonuçta yeniden düşünülmüştür. Türkiye'nin bu yeni girdi düzeyi ile birlikte analizinin yapıldığı dış politik stratejik kültürünün ekonomi-kalkınmacı bir yaklaşım olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Ekonomi kalkınmacı stratejik kültür ticari ve ekonomik ilişkilerin karşılıklı bağımlılık oluşturarak, güvenlik rezervlerinden dolayı geliştirilemeyen diplomatik ilişkilerin yeniden kurgulanmasını ve askeri kapasiteler yerine yeni diplomatik araçların kullanılmasını gerekli kılan bir yaklaşım olarak görülebilir.

Kaynakça

ARI, T. (2001) *Uluslararası İlişkiler ve Dış Politika*, 4. Baskı, Alfa Yayınları, İstanbul.

ATAMAN, M. (2007) "Soğuk Savaş'tan Günümüze Türk Dış Politikasında Yeni Eğilimler ve Hedefler", Editörler: DURSUN, D., B. Duran ve H.Al, *Dönüşüm Sürecindeki Türkiye / Aktörler, Alanlar, Sorunlar,* Alfa Yayınları, İstanbul, ss.282-302.

BASRUR, Rajesh M. (2001) "Nuclear Weapons and Indian Strategic Culture", *Journal of Peace Research,* Vol. 38, No. 2, p. 181-198.

BOOTH, K. (2005) "Strategic Culture: Validity and Validation", *Oxford Journal on Good Governance,* Vol. 2, No. 1, p. 25-28.

CALIN, C. (2007) "Strategic Culture: Operationalization And Determinants", *Prepared for delivery at the International Studies Association 48th Annual Convention,* 28 February - 3 March 2007, Chicago, IL.

COHEN, R. (2002) *Negotiating Across Cultures: International Communication in an Interdependent World*, 3. Baskı, Unites States Institute of Peace, Washington.

COKER, Christopher (2006) "Between Iraq and a Hard Place: Multinational Co-operation, Afghanistan and Strategic Culture", *The RUSI Journal*, Vol. 151, No. 5, p. 14-19.

COŞKUN, Bezen B. (2007) "Does 'Strategic Culture' Matter? Old Europe, New Europe and the Transatlantic Security", *Perceptions*, Summer-Autumn, p. 71-90.

DAVUTOĞLU, A. (2009) *Stratejik Derinlik; Türkiye'nin Uluslararası Konumu*, 35. Baskı, Küre Yayınları, İstanbul.

DAVUTOĞLU, A. (2008) "Turkey's New Foreign Policy Vision: An Assessment of 2007", Insight Turkey, Vol. 10, No.1, ss. 77-96.

DAVUTOĞLU, A. (2004) "Türkiye Merkez Ülke Olmalı", *Radikal Gazetesi*, 26 Şubat.

DESCH, Michael C. (1998) "Culture Clash: Assessing the Importance of Ideas in Security Studies", *International Security*, Vol. 23, No.1, ss. 141-170.

GRAY, Colin S. (1984) "Comparative Strategic Culture", *Parameters*, Vol. 14, No. 4, ss. 26-33.

GRAY, Colin S. (1981) "National Style in Strategy: The American Example", *International Security*, Vol. 6, No. 2, p. 21-47.

GÜL, A. (2007) *Yeni Yüzyılda Türk Dış Politikasının Ufukları*, T.C. Dışişleri Bakanlığı Yayını, Ankara.

JEPPERSON, Ronald L., A. Wendt ve P. Katzenstein (1996) "Norms, Identity and Culture in National Security", Editör: Peter J. Katzenstein, *The Culture of National Security: Norms and Identity in World Politics,* Columbia University Press, New York, p. 33-75.

JONES, David R. (1990) "Soviet Strategic Culture", Editör: Carl G. Jacobsen, *Strategic Power: USA/USSR,* St. Martin's Press, Londra, p. 35-49.

JOHNSTON, Alastair I. (1995) "Thinking about Strategic Culture", *International Security*, Vol. 19, No. 4, p. 32-64.

JOHNSTON, Alastair I. (1995) *Cultural Realism: Strategic Culture and Grand Strategy in Chinese History*, Princeton University Pres, New Jersey.

KARDAŞ, T. (2007) "Güvenlik: Kimin Güvenliği ve Nasıl?", Derleyen: Zeynep Dağı, *Uluslararası Politikayı Anlamak*, İstanbul: Alfa Yayınları, ss. 125-152.

KEYMAN, F. (2009a) "Globalization, Modernity and Democracy: In Search of a Viable Domestic Polity For a Sustainable Turkish Foreign Policy", *New Perspectives on Turkey,* No. 40, p. 7-27.

KEYMAN, F. (2009) "Turkish Foreign Policy in a Globalizing World", *Turkish Policy Quarterly*, Spring 2009, p. 35-42.

KIER, E. (1996) "Culture and French Military Doctrine Before

World War II", Editör: Peter J. Katzenstein, *The Culture of National Security: Norms and Identity in World Politics,* Columbia University Press, New York, p. 186-215.

KIER, E. (1995) "Culture and Military Doctrine: France between the Wars", *International Security*, Vol. 19, No. 4, p. 65-93.

KLEIN, Bradley S. (1988) "Hegemony and Strategic Culture: American Power Projection and Alliance Defence Politics", *Review of International Studies,* Vol. 14, No. 2, p. 133-148.

KRAUSE, Keith R. (1999) "Cross-Cultural Dimensions of Multilateral Non-Proliferation and Arms Control Dialogues: An Overview", Editör: Keith R. Krause, *Culture and Security: Multilateralism, Arms Control and Security Building,* Frank Cass, Londra.

KÜÇÜK, M. (2009) "Uluslararası İlişkiler Kuramında 'Konstrüktivist Dönüşü' Anlamak", *Ege Akademik Bakış,* Vol. 9, No. 2, ss. 771-795.

KÜÇÜK, M. (1999) Constructivism and The Study of Security And Foreign Policy: Identity and Strategic Culture in Turkish-Greek and Turkish-Israeli Relations, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Bilkent Üniversitesi Ekonomi ve Sosyal Bilimler Enstitüsü.

LANTIS, Jeffrey S. (2005) "Strategic Culture: From Clausewitz to Constructivism", *Strategic Insights*, Vol. IV, Issue 10, p. 87-113.

LANTIS, Jeffrey S. (2002) "Strategic Culture and National Security Policy", *International Studies Review,* Vol. 4, No. 3, p. 87-113.

LEGRO, Jeffrey W. (1996) "Culture and Preferences in the International Cooperation Two-Step", *American Political Science Review,* Vol. 90, No. 1, p.118-137.

LEGRO, Jeffrey W. (1995) *Cooperation under Fire: Anglo-German Restraint during World War II*, Cornell University Press.

NEUMANN, Iver B. ve Henrikki H. (2005) "Grand Strategy, Strategic Culture, Practice: The Social Roots of Nordic Defence", *Cooperation and Conflict,* Vol. 40, No. 1, p. 5-23.

PALA, İ. (2010) "İnsanların Kalbine Koyabildiğiniz Bir İlham Milyonlar Harcamanızdan Daha Önemlidir", Editör: Ali Resul Usul, *Yükselen Değer Türkiye,* MÜSİAD, İstanbul, ss. 397-407.

RUBINSTEIN, Robert A. (1993) "Cultural Aspect of Peacekeeping: Notes on the Substance of Symbols", *Millennium,* Vol. 22, No. 3,

p.547-562.

SCOBELL, A. (2002) "China and Strategic Culture", http://www.strategicstudiesinstitute.army.mil/pdffiles/pub60.pdf, 10.01.2010.

SNYDER, Jack L. (1977) *The Soviet Strategic Culture: Implications for Nuclear Options,* Rand R-2154-AF, Santa Monica, California.

Sosyal Bilimler Ansiklopedisi (1991) "Siyasi Kültür", C.3, İstanbul: Risale Yayınları, s.39.

UZ ZAMAN, R. (2009) "Strategic Culture: A 'Cultural' Understanding of War", *Comparative Strategy,* Vol. 28, No. 1, p. 68-88.

WEISS, G. (1973) "A Scientific Concept of Culture", *American Anthropologist*, Vol. 75, No. 5, p. 1376-1413.